

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

VIIES OSAKOND

OTSUS

VASTUVÕETAVUSE KOHTA

Kaebus nr 12157/05
Jaak LIIVIK
versus Eesti

Euroopa Inimõiguste Kohus (viies osakond), olles 12. veebruaril 2008 kokku tulnud kojana, kuhu kuuluvad:

Peer Lorenzen, *esimees*,
Snejana Botoucharova,
Karel Jungwiert,
Rait Maruste,
Renate Jaeger,
Mark Villiger,
Isabelle Berro-Lefèvre, *kohtunikud*,

ja Claudia Westerdiek, *osakonna sekretär*,

võttes arvesse eespool nimetatud kaebuse, mis esitati 10. märtsil 2005,
võttes arvesse kostjariigi esitatud märkused ja kaebaja vastuses esitatud märkused,
olles pidanud nõu, on teinud järgmise otsuse.

ASJAOLUD

Kaebaja, Jaak Liivik, on Eesti kodanik, kes on sündinud 1951. aastal ja elab Tallinnas. Ta tegutses kohtuasjas arutuse all oleval perioodil Eesti Erastamisagentuuri (edaspidi "agentuur") peadirektori kohusetäitjana. Teda esindavad kohtus H. Vallikivi ja A. Suik, Tallinnas tegutsevad juristid. Kostjariiki esindab M. Hion, Välisministeeriumi juriidilise osakonna inimõiguste büroo direktor.

A. Asjaolud

Kohtuasja asjaolud, nagu osalised need esitasid, võib kokku võtta järgmiselt.

1. Kohtuasja taust

a) Eesti raudteede erastamine

25. veebruaril 1999. a otsustas Riigikogu, et riiklik aktsiaselts Eesti Raudtee (edaspidi “ER”), kelle valduses on Eesti raudteed, tuleb erastamiseaduse kohaselt erastada. Äriühing oli raskes majanduslikus olukorras ja vajas investeringuid. Erastamiseaduse kohaselt oli agentuuri kohustus viia läbi riigivara erastamine.

11. jaanuaril 2000. a kiitis Vabariigi Valitsus (edaspidi “valitsus”) heaks 2000. aasta riigivara erastamise plaani. Selle plaani kohaselt pidi agentuur müüma ER enamusaktsiad (51 kuni 66% aktsiatest) strateegilisele investorile. Läbilaske- ja konkurentsivõime suurendamiseks kehtestati lisatingimustena investeringud raudtee infrastruktuuri. Riigihange pidi kuulutatama välja 2000. a aprilliks, et erastamise saaks läbi viia 2000. aasta jooksul.

17. aprillil 2000. a kuulutas agentuur välja rahvusvahelise kaheetapilise eelläbirääkimistega pakkumise ER 66% aktsiate erastamiseks.

11. juulil 2000. a määras valitsus erastamisläbirääkimiste eest vastutavaks isikuks T. J., teede- ja sideministri. T. J. oli samuti Erastamisagentuuri nõukogu (edaspidi “nõukogu”) liige.

16. augusti 2000. a nõukogu otsusega kutsuti pakkumise teisest etapist osa võtma neli pakkujat. Nõukogu kehtestas seoses enampakkumise teise etapiga ka lisatingimused, sealhulgas äriplaani esitamise.

20. novembriks 2000. a – lõplike pakkumiste esitamise viimane päev – olid teinud oma pakkumise kolm pakkujat. Nõukogu 13. detsembri 2000. a otsusega tunnistati parimaks Rail Estonia ApS pakkumine. Baltic Rail Services OÜ (edaspidi “BRS”) pakkumine loeti paremuselt teiseks.

Kuna Rail Estonia ApS keeldus agentuuri määratud lõpptähtajaks (2001. a veebruari lõpp) sõlmimast erastamislepingut ja maksma ER aktsiate eest seda ostuhinda, mis nad oma pakkumises esitasid, siis kutsuti erastamislepingule alla kirjutama BRS.

30. aprillil 2001. a kirjutasid Eesti Vabariik, BRS ja ER alla lepingule 66% ER aktsiate erastamiseks. Lepingu kohaselt võttis BRS endale kohustuse maksta 1 000 000 000 Eesti krooni (ligikaudu 64 000 000 eurot) aktsiate eest ja investeerida vähemalt 2 566 145 000 Eesti krooni (164 000 000 eurot) järgmise viie aasta jooksul. Samal ajal erastamislepingu allkirjastamisega kirjutasid Eesti Vabariik ja BRS alla ER aktsionäride lepingule. Kaebaja kirjutas agentuuri peadirektori kohusetäitjana alla

erastamislepingule ning T. J. teede- ja sideministrina kirjutas riigi nimel alla aktsionäride lepingule.

Kokkulepitud erastamistehing 66% ER aktsiate erastamiseks viidi lõpule 31. augustil 2001. aastal. Samaks kuupäevaks esitas BRS vajalikud erastamislepingu täitmise tagatised ja tasus riigile aktsiate kokkulepitud ostuhinna.

b) Riigi kinnitused ja tagatised erastamislepingus

Erastamisleping sisaldas kinnitusi ja tagatise puudutavat osa, sealhulgas “riigi kinnitused ja tagatised”, millele tugines kaebaja vastu esitatud kriminaalsüüdistus. Süüdistused seostusid riigi antud kinnitustega, mis puudutasid pankrotistunud AS Valga Külmvagunite Depoo võimalikke nõudeid ning Vene päritolu vedurite ostu.

i) Tagatis seoses AS Valga Külmvagunite Depoo nõuetega

Kaebaja väidab, et ER juhatus ei andnud BRS esindajatele piisavalt informatsiooni seoses pankrotistunud AS Valga Külmvagunite Depoo võimalike nõuetega ER vastu. Kuna BRS oli pakkunud teatud konkreetse summa raha 66% ER aktsiate eest ja pakutud summat ei saanud tagantjärele muuta seoses mis tahes hiljem tekkiva kohustusega, siis olid AS Valga Külmvagunite Depoo võimalikud nõuded BRS jaoks oluline riskiallikas. Pidades silmas võimalikke nõudeid, mis ei olnud ER bilansis avalikustatud ning mille suurus ja kehtivus olid ebaselged, leppisid erastamislepingu pooled kokku teatud tagatistes, mis on sõnastatud lepingu punktis 9.1.1 p. Selle punkti alusel kohustus riik andma BRSle võimaluse tutvuda kõigi AS Valga Külmvagunite Depoo ning selle pankrotimenetlusega seotud nõuete ja kohtuasjadega. Kui BRS avastanuks riske, mis oleksid oluliselt ja realselt mõjutanud ER väärtust, mida BRS ei oleks olnud võimeline hindama erastamislepingu allakirjutamisel, siis kohustusid pooled lahendama need küsimused heas usus ja vastastikusel kokkuleppel hiljemalt 29. juuniks 2001. a. Näiteks oli võimalik, et riik annaks BRSle 29. juuniks 2001. a lisatagatise, millega riik võtab teatud tingimustel osalise ja piiratud vastutuse AS Valga Külmvagunite Depoo nõuete eest ER vastu. Riigil ja BRSl oli samuti õigus oma äranägemisel loobuda erastamislepingu lõplikust sõlmimisest ja see lõpetada, kui nad ei peaks jõudma vastastikusele kokkuleppele AS Valga Külmvagunite Depoo nõuete tõttu.

Järgneva kokkuleppe kohaselt pikendati tähtaega 29. juunilt 2001. a sama aasta 21. augustini. Selleks kuupäevaks oli BRS teinud kindlaks, et AS Valga Külmvagunite Depoo võimalikud nõuded sisaldasid riski, mis mõjutas oluliselt ER väärtust. Seda asjaolu silmas pidades sõlmisid riik, mida esindas agentuuri peadirektori kohusetäitja, ja BRS 21. augustil 2001. a protokollil võimalike nõuete kohta, mille kohaselt andis riik BRSle lisatagatise. Teatud tingimustel kohustus riik hüvitama ERile 20% sellistest

summadest, mille viimane tegelikult maksis ASle Valga Külmvagunite Depoo ja mis ületavad 1 miljon Eesti krooni (64 000 euro), kuni summani 22 407 385 Eesti krooni (1 432 000 eurot). Lisaks kohustus riik hüvitama 100% summadest, mis ületavad 22 407 385 Eesti krooni, kuni 114 261 140 Eesti kroonini (7 301 000 eurot).

ii) Tagatised seoses Vene päritolu vedurite ostmisega

13. detsembri 2000. a nõukogu otsusega vastu võetud BRS äriplaan, ning tehniline ja finantsplaan nägid ette minna üle Ameerika päritolu veduritele ja lõpetada täielikult ER poolt seni kasutatud Nõukogude/Vene päritolu vedurite kasutamine. Siiski sõlmis ER juhatus, mis ei allunud agentuurile, 27. detsembril 2000. a lepingu ASga Hansa Liising ja äriühinguga Intergate Company Ltd lisaks viie Vene päritolu veduri hankimiseks ER jaoks – väidetavalt ebamõistlikult kõrge hinnaga – 7 miljonit USA dollarit (tol ajal ligikaudu 7 500 000 eurot). Uute vedurite omandamine oli vastuolus riigi poolt heaks kiidetud BRS erastamispakkumisega ja tekitas ohu, et BRS ei saa oma erastamispakkumisest kinni pidada. Juba esitatud ja vastu võetud erastamispakkumisi ei saanud enam muuta.

Ülaltoodud asjaoludel leppisid riik, mida esindas agentuuri peadirektori kohusetäitja, ja BRS kokku erastamislepingu punktis 9.1.1 s, millega riik andis BRSle tagatise. Riik kohustus hüvitama BRSle otsese kahju, mida viimane kannaks, kui ER omandaks tegelikkuses need viis vedurit enne, kui BRS saab äriühingu üle kontrolli. Kokku lepiti ka mitmes lisatingimuses, sealhulgas BRS kohustuses viia võimalik kahju miinimumini. Tagatisest tekkivate potentsiaalsete kohustuste täitmiseks kohustus agentuur hoidma riigi pangaarvel 50 miljoni Eesti krooni suurust summat (3 195 000 eurot), kuni nõuete alused selle tagatise suhtes on lakanud eksisteerimast; kuid igal juhul mitte kauem kui seitse aastat. Maksimaalne riigi kohustus selle tagatise alusel oli 100 miljonit Eesti krooni (6 390 000 eurot). Pooled lugesid võimalikud otsesed kahjud, mida see tagatis katab, väljaspool asjaomast erastamist erastatud varaga seonduvateks võlakohustusteks, nagu on kirjeldatud erastamiseseaduse § 10 lõikes 5.

2. Süüdistused kaebaja vastu

Kaebaja nimetati agentuuri peadirektori kohusetäitjaks nõukogu otsusega 27. oktoobril 1999. a. Erastamiseseaduse kohaselt ei olnud peadirektor nõukogu liige. Peadirektori kohusetäitjana oli kaebaja õigustatud ja kohustatud tegelema agentuuri igapäevase tegevusega, sealhulgas erastamislepingute sõlmimisega.

Arvestatav poliitiline ja erinevate huvirühmade surve erastamist läbiviivatele isikutele oli ER erastamist pingestavaks teguriks.

2001. a juulis edastas Riigikontroll Riigiprokuratuurile oma arvamuse ER aktsiate erastamise seaduslikkuse kohta teadmiseks ja otsuse tegemiseks, kas kriminaalmenetluse alustamine on põhjendatud. Leiti, et

agentuuri peadirektori kohusetäitja ning teede- ja sideminister olid riigi nimel varalisi kohustusi võttes ületanud oma pädevust. Riigikontroll oli arvamusel, et nad olid teinud seda ilma igasuguse seadusliku aluseta.

26. juulil 2001. a teavitas Riigiprokuratuur riigikontrolöri, et kriminaalmenetlust ei alustata. Riigiprokuratuur leidis, et lepingud ei olnud veel realiseerunud, lisaks olid need sõlmitud vastavuses Riigikogu ja valitsuse otsustega ning oli olemas õiguslik alus erastatud varaga seotud võlgade ja vara erastamisega seotud kulude katmiseks erastamisest laekunud rahast. Ametiseisundit ei olnud kuritarvitatud ega riigi huvidele ei olnud põhjustatud olulist kahju (ei materiaalselt ega moraalset) kriminaalkoodeksi § 161 tähenduses.

Riigiprokuratuuri 14. augusti 2001. a pressiteates kinnitas peaprokurör, et asjaomastes lepingutes teatud tingimuslike riskide võtmine ei olnud ebaseaduslik. Kohaldatavate õigusaktide kohaselt võis erastamisest laekunud rahast teha makseid ilma riigieelarvele kohustusi võtmata. Ta väitis, et kriminaalmenetluse alustamisest keeldumine kaebaja ja T. J. suhtes oli põhjendatud ja seaduslik.

31. augusti 2001. a kirjaga peaprokurörile taotles riigikontrolör taas, et kaalutaks kaebaja suhtes kriminaalmenetluse alustamist. Ta viitas 21. augustil 2001. a sõlmitud protokollile seoses AS Valga Külmvagunite Depoo võimalike nõuetega kui uuele asjaolule.

10. septembril 2001. a alustas Riigiprokuratuuri süüdistusosakond kaebaja suhtes kriminaalmenetlust.

Kaebajale esitati süüdistus ametiseisundi kuritarvitamises, mis seisnes eelmainitud kinnituste ja tagatiste andmises erastamislepingus. Süüdistuse kohaselt oli ta loonud olukorra, mis oleks võinud seada ohtu riigivara säilimisele. Seda võis pidada riigi huvidele olulise kahju tekitamiseks. Lisaks, võttes korduvalt riigile ebaseaduslikke kohustusi, seadis kaebaja kahtluse alla agentuuri kui riigiasutuse tegevuse õiguspärasuse ja usaldusväärsuse, kahjustades sellega oluliselt riigi autoriteeti ühiskonnas, ning diskrediteeris Eesti Vabariigi kui lepingupartneri mainet ka rahvusvahelisel tasandil, mida tuli kogumis käsitada olulise kahju põhjustamisena riigi huvidele. Seega oli kaebaja pannud toime kriminaalkoodeksi § 161 järgi kvalifitseeritava kuriteo.

17. aprillil 2002. a moodustas Riigikogu raudtee erastamise asjaolude uurimiseks uurimiskomisjoni. Selle juhiks sai agentuuri nõukogu liige, kes oli olnud vastu ER erastamisele. Komisjoni lõpparuanne kinnitati 2003. a veebruaris. Komisjoni uurimise tulemused, mis mõistsid erastamise hukka, avaldati meedias ajal, kui kriminaalmenetlus alles kestis.

Lisaks esitati kaebajale süüdistus – ja järgnevalt mõisteti ta ka süüdi – ametiseisundi kuritarvitamises seoses RAS Tallinna Farmaatsiatehas (riigile kuulunud aktsiaselts) erastamisega. Kuid sellega seonduvalt ei ole ta kohtule kaebust esitanud.

3. Kohtumenetlus

a) Menetlus Tallinna Linnakohtus

2. juunil ja 9. septembril 2003. a taotles kaebaja Tallinna Linnakohtult, et asi saadetak스 täiendavale eeluurimisele, sest senine uurimine oli olnud ühepoolne. Kohus jättis need taotlused rahuldamata, leides, et kaitsjad olid sisuliselt vaidlustanud tõendid ja esitanud täiendavaid tõendeid, mida kohus hindab asja sisulisel arutamisel. Kohus leidis, et asja arutamiseks kohtus ei ole takistusi ja kaebajal on õigus esitada täiendavaid taotlusi menetluse käigus.

11. septembri 2003. a kohtuistungil, pärast seda, kui kohus oli avaldanud süüdistuskokkuvõtte, kinnitas kaebaja, et ta saab talle esitatud süüdistustest aru, kuid ei tunnista end süüdi. Istungil andis V. S. (agentuuri eelmine peadirektor) tunnistajana ütlusi seoses süüdistusega, mis oli seotud RAS Tallinna Farmaatsiatehas erastamise episoodiga.

25. septembril 2003. a taotles kaebaja advokaat, et T. J., teede- ja sideminister, kuulataks tunnistajana üle. T. J. vastutas ER erastamisläbirääkimiste eest ja oli teadlik kriminaalasjas tähtsust omavatest asjaoludest.

6. oktoobril ja 25. novembril 2003. a esitas kaebaja advokaat täiendavad taotlused tõendite asja materjalide juurde võtmiseks. Viimane taotlus sisaldas *post scriptum*'it, milles paluti kohtul tagada, et kohtukutsed tõepoolest tunnistajatele kätte toimetatakse. Kaitsja sõnul ei olnud mitmed tähtsad tunnistajad, näiteks M. P., V. S., G. S. ja teised kohtukutseid kätte saanud.

16. detsembri 2003. a kohtuistungil rahuldask kohus kaitsja taotluse täiendavate tõendite asja materjalide juurde võtmiseks ja tunnistaja T. J. kutsumiseks. Tunnistajad K. (agentuuri ametnik) ja V. S. kuulati kohtuistungil üle. Seejärel tegi kohus vaheaja, et kutsuda tunnistajana T. J. ja teised tunnistajad, kellele ei olnud seni olnud võimalik kohtukutseid kätte toimetada.

22. detsembri 2003. a kohtuistungil kuulati tunnistajana üle G. S. (BRS juhatuse aseesimees kohtuasja eset puudutaval ajal). Kaitsja loobus oma taotlusest kuulata üle T. J. Prokurör palus avaldada kõikide nende tunnistajate ütlused, kes olid kinnitanud kirjalikult, et nad jäävad oma varem eeluurimise käigus antud ütluste juurde. Kohtuistungi protokollist ei nähtu, et kaitsjad ei oleks nõustunud kohtutoimiku kirjalike materjalide avaldamisega. Kuna pooled ei vaielnud vastu kohtulike tõendite uurimise lõpetamisele, siis avas kohus kohtulikud vaidlused.

30. jaanuaril 2004. a kuulas kohus ära kaebaja viimase sõna. Pooled ei esitanud mingeid taotlusi. Samal päeval andis kohus teada kohtuotsuse resolütiivosa, mille kohaselt mõisteti kaebaja süüdi talle esitatud süüdistustes ja karistati teda vangistusega 2 aastat; 18 kuud sellest vangistusest jäeti tingimisi kohaldamata.

Linnakohus viitas oma otsuses V. S., K. (keda oli ekslikult nimetatud nõukogu liikmeks) ja G. S. istungitel antud ütlustele. Kohus toetus oma otsuses samuti P. J. (ER juhatuse esimees kohtuasja eset puudutaval ajal), G. (Riigikogu liige, kellele kuuluv äriühing oli kohtuasja eset puudutaval ajal andnud ERle õigusabi) ja H. P. (AS Valga Külmvagunite Depoo pankrotihaldur) eeluurimisel antud ütlustele ja mitmetele kirjalikele tõenditele. Kohus leidis, et kaebaja riigi nimel võetud kohustused BRS võimalike kulude hüvitamiseks seoses Vene päritolu vedurite ja AS Valga Külmvagunite Depoo nõudega ei olnud seaduslikud. Need kohustused ei olnud erastamislepingust välistatud ja need olid pooltele enne erastamislepingu sõlmimist teada. Kohus märkis, et kuigi nõukogu oli 13. detsembril 2000. a nõustunud BRS äriplaaniga, ei olnud see otsustanud anda riigi nimel tagatisi.

Linnakohus leidis nõukogu koosolekute protokollidele toetudes, et nõukogu oli saanud kaebaja võetud erastamislepingu kohustustest teada alles tagantjärele ja ajakirjanduse kaudu. Lisaks märkis kohus, et isegi kui nõukogu oleks olnud teadlik kaebaja tegudest, oli kaebaja see, kes oli süüteo toime pannud, ja mitte nõukogu. Kohus märkis, et pakkumine ei saanud olla tingimuslik. Kui BRS oleks avastanud pärast pakkumise tegemist asjaolud, mis ER aktsiate väärtust oluliselt vähendasid, siis oleks ta võinud lepingu sõlmimisest keelduda ilma igasuguste sanktsioonideta. Sel juhul ei oleks kumbki pool saanud teise vastu mingeid nõudeid esitada.

Linnakohus leidis, et kaebaja, võttes riigi nimel kohustusi summas 196 135 232 Eesti krooni (12 533 000 eurot), tekitas olukorra, milles riigi vara säilimine oli ohus. See on käsitatav olulise kahju põhjustamisena riigi huvidele. Kohus leidis, et tähtsust ei oma asjaolu, et oht riigi vara säilimisele ei olnud realiseerunud ja et riik ei olnud reaalselt kahju kannatanud; juba ohu olemasolu iseenesest oli piisav leidmaks, et süütegu oli toime pandud. Veelgi enam, kohus märkis, et kaebaja, kõrge riigiametnik, oli põhjustanud riigile ka mittevaralist kahju. Seadusi eirates oli ta seadnud kahtluse alla agentuuri kui riigiasutuse õiguspärasuse ja usaldusväärsuse, kahjustades oluliselt riigi autoriteeti ühiskonnas, ning diskrediteerinud Eesti Vabariigi kui lepingupartneri mainet ka rahvusvahelisel tasandil.

b) Menetlus Tallinna Ringkonnakohtus

b) Kaebaja apellatsioonkaebus Tallinna Ringkonnakohtule

Kaebaja esitas apellatsioonkaebuse Tallinna Ringkonnakohtule. Ta väitis, et hinnates, kas nõukogu oli olnud teadlik vaidluse all olevatest tagatistest erastamislepingus, ei olnud linnakohus kuulunud üle asjassepuutuvaid tunnistajaid. Kohus oli hinnanud ainult piiratud arvu nõukogu koosolekute protokolle.

Lisaks viitas kaebaja tunnistajate T. J. ja V. S. ütlustele, mille kohaselt viidi ER erastamine läbi sama moodi kui mitme teise ettevõtte varasem erastamine, mille suhtes ei olnud kriminaalmenetlust alustatud. Kaebaja viitas mitmetele tõenditele, mida kohus ei olnud arvesse võtnud ega isegi analüüsinud.

Kaebaja kaebas, et linnakohtus jäid üle kuulamata kõik teised tunnistajad peale nende kolme, keda üle kuulati. Sellest hoolimata toetus kohus olulisel määral tunnistajate P. J., G. ja H. P. ütlustele. Avaldades nende ja teiste tunnistajate ütlused kohtuistungil ilma, et kaitsjad oleksid saanud võimaluse neid küsitleda, rikkus linnakohus konventsiooni artikli 6 lõiget 1 ja lõike 3 punkti d. Lisaks ei olnud kohus kutsunud kohale nõukogu esimeest M. P., kes oli kaitse seisukohast väga tähtis tunnistaja. Kaitsjad olid samuti taotlenud, et kohus edastaks kohtukutse T. J.-le ja oli teavitanud kohut tema aadressist, kuid teda polnud siiski kutsutud. Need faktilised asjaolud viitasid sellele, et linnakohus oli rikkunud menetlusnorme.

Lisaks väitis kaebaja, et linnakohtu otsus oli halvasti põhjendatud, rajanes dokumentide loetelul ja viitel „teistele toimiku materjalidele”, ilma tõendeid sisuliselt analüüsimata, ja jättes enamiku tõenditest täielikult arvestamata. Näiteks leidis kaebaja, et linnakohtu järeldus selle kohta, et nõukogu oli saanud teada kaebaja võetud erastamislepingu kohustustest alles tagantjärele ja ajakirjanduse kaudu, põhines üksnes L. antud ütlusel, nagu nähtub nõukogu protokollist. Kuid L-i linnakohtus üle ei kuulatud.

Kaebaja väitis, et linnakohus oli eksinud, järeldades, et nõukogu ei olnud teinud ühtegi otsust seoses kaebaja võetud kohustustega. Ta väitis, et pärast seda, kui nõukogu oli 13. detsembril 2000. a aktsepteerinud äriplaani, oli tal kohustus sõlmida sellega vastavuses olev erastamisleping. Vaidlustatud sätted olid lisatud erastamislepingusse üksnes seepärast, et nõukogu oli BRS pakkumise heaks kiitnud. Lisaks väitis kaebaja, et tema tegevuse ja tekkinud õiguslike tagajärgede vahel ei olnud mingit põhjuslikku seost, nagu seda nõuaks kriminaalkoodeksi § 161 kohta käiv kohtupraktika. Nõukogu ei olnud mitte üksnes teadlik erastamislepingu sisust, nii enne kui pärast selle sõlmimist, vaid see leping oli saanud nõukogu sisulise heakskiidu.

Kaebaja vaidlustas linnakohtu järelduse, et Vene päritolu vedurite ja AS Valga Külmvagunite Depoo nõudega seotud kohustused ei olnud erastamislepingust välistatud. Ta kinnitas, et mõiste “erastamislepingust välistatud” tähendab, et välistamine sisaldub selgelt lepingus endas. Ta jäi samuti väite juurde, et nende kohustuste täpne suurus ja iseloom ei olnud agentuurile ega BRSle erastamislepingu sõlmimisel teada. Tegelikult need kohustused ei realiseerunud kunagi, seega ei saanud need eksisteerida enne erastamislepingu allakirjutamist ja veel vähem kindlaksmääratud kujul või täpse suurusena.

Kaebaja väitis, et ta ei olnud võtnud riigile kohustusi, vaid pigem oli ta leppinud kokku teatud kinnitustes ja tagatistes. Olukorras, kus erastamislepingute regulatsioon ei sisaldanud selget erastamislepingute regulatsiooni ja

ENSV 1964. a tsiviilkoodeks ei olnud kohaldatav erastamismenetluses, pidi riik kahtlemata järgima rahvusvaheliselt tunnustatud norme ja praktikat. Rahvusvahelise enampakkumise puhul ei olnud mõeldav, et leping sõlmitakse ilma müüja kinnituste või tagatisteta. Kaebaja väitis, et ta tegutses seaduslikult ja vastavuses erastamise seaduse § 10 lõikega 5, erastamisest laekuva raha kasutamise seaduse § 2 lõikega 2 ning valitsuse määruse “Erastatud varaga seotud võlgade ja vara erastamisega seotud kulude katmise kord” punktidega 6 ja 7. Kaebaja viitas samuti Riigiprokuratuuri arvamusele, mille kohaselt oli tema tegevus olnud seaduslik.

Kaebaja väitis, et ta ei olnud põhjastanud riigile mingit kahju ega loonud olukorda, mis oleks seadnud ohtu riigi vara säilimise. Ka ei olnud riigile esitatud mingeid nõudeid seoses erastamislepingu vaidlusaluste tagatistega. Ta vaidlustas samuti linnakohtu järelduse riigi maine kahjustamise kohta, väites, et kohus ei olnud pööranud tähelepanu mitmetele väljalõigetele rahvusvahelistest ja Eesti ajalehtedest, mis tõendasid, et erastamislepingu sõlmimine ja sellele järgnev ER edukas tegevus said positiivse meediakajastuse. Selle põhjal oli erastamine mõjutanud Eesti Vabariigi mainet positiivselt. Ka ei olnud linnakohus analüüsinud, millised oleksid olnud finantstagajärjed, kui erastamislepingut ei oleks sõlmitud, võttes arvesse, et ER oli olnud pankrotieelses olukorras ja pankrot oleks võinud avaldada suurt mõju kogu riigi majandusele.

Lõpuks väitis kaebaja, et tema vastu esitatud süüdistusel oli poliitiline iseloom. ER aktsiate 66% erastamise otsustasid Riigikogu, valitsus ja nõukogu, kelle otsuseid pidi kaebaja järgima. Samas oli süüdistus esitatud üksnes kaebaja vastu. Lisaks oli Riigiprokuratuur korduvalt keeldunud kriminaalmenetluse alustamisest kaebaja vastu, leides, et viimase tegevus oli olnud seadusega kooskõlas. Siiski oli Riigiprokuratuur alustanud kõigest mõned päevad hiljem ning tugeva poliitilise ja avalikkuse surve all tema vastu kriminaalasja, samas kui mingeid süüdistusi ei esitatud T. J. või teiste erastamisprotsessis osalenute vastu. Terve rea samalaadsete erastamislepingute seas oli ER erastamisleping olnud ainus, millega seoses algatati uurimine.

Kaebaja taotles, et ringkonnakohus vaataks uuesti läbi kõik kohtuasjaga seotud tõendid.

ii) Ringkonnakohtu otsus

Tallinna Ringkonnakohtu istung toimus 13. aprillil 2004. a. Kohtuistungil ei esitanud kaitsjad ühtegi taotlust. Kohtuvaidluste käigus, pärast seda kui prokurör oli käsitletud tunnistajate ütluste avaldamise teemat, märkis kaitsja, et tunnistajate küsimus ei olnud esmatähtis. Samal päeval tegi ringkonnakohus teatavaks oma otsuse resolutiivosa.

13. aprilli 2004. a otsusega jättis ringkonnakohus jõusse linnakohtu otsuse. Kohus leidis, et tunnistajad, kes ei olnud linnakohtusse ilmunud, olid

teavitanud kohut, et nad ei saa kohtuistungist osa võtta. Vastavuses kriminaalmenetluse seadusega oli linnakohtus ette loetud nende eeluurimise ajal antud ütlused. Ka märkis ringkonnakohus, et tunnistaja M. P. ütlosti ei olnud kaebaja vastu kasutatud. Ta oli menetluse ajal muutnud oma elukohta ja tema eelmisesse elukohta saadetud kohtukutsed saadeti kohtusse tagasi. Kaebaja kaitsja oli nõustunud lõpetama kohtuliku arutelu, ilma et oleks esitanud kohtule mingeid taotlusi. Seoses tunnistajaga T. J., kelle kohalolekut kaebaja kaitsja oli taotlenud, märkis ringkonnakohus, et linnakohtu kohtuistungi protokoll järgi oli kaitsja oma taotlusest loobunud. Ka ei ole kaebaja oma apellatsioonkaebuses nimetanud nende inimeste nimesid ja aadresse, kelle suhtes ta oleks soovinud, et ringkonnakohus oleks nad tunnistajana üle kuulanud, nagu seda nõuab apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku § 8 lõige 3. Sellist taotlust ei esitatud ka ringkonnakohtu istungil. Ringkonnakohus märkis samuti, et puudus vaidlus, et kaebaja sõlmis asjaomased lepingud. Kaaluma pidi ainult kaebaja tegude õiguslikku tähendust ja selles suhtes ei olnud tunnistajate ütlustel mingisugust tähtsust.

Mis puutub asjaolusse, et Riigiprokuratuur keeldus esialgu kaebaja suhtes kriminaalmenetluse alustamisest, siis märkis ringkonnakohus, et see puudutas ainult ühte kahest tagatisest, kuna teine tagatis ei olnud siis veel antudki. Lisaks ei välista kriminaalmenetluse koodeksi § 5 lõike 1 kohaselt kriminaalmenetluse alustamisest keeldumine kriminaalmenetluse alustamist hiljem samadel asjaoludel.

Ringkonnakohus märkis, et see ei puutunud asjasse, kas nõukogu oli saanud teada erastamislepingus võetud kohustustest enne või pärast seda, kui kaebaja oli selle alla kirjutanud, kuna selline teadlikkus ei muutnud kaebaja tegevust seaduslikuks. Ringkonnakohus leidis, et oma 13. detsembri 2000. a otsusega oli nõukogu kiitnud BRS äriplaani heaks. Kuid see ei tähendanud, et agentuur pidanuks hüvitama BRSle Vene päritoluga vedurite maksumuse, vaid seda, et agentuur ei oleks Ameerika vedurite kasutamise vastu.

Lisaks leidis ringkonnakohus, et vaidlustatud kohustused ei olnud erastamislepingust välistatud, kuna selline välistamine pidanuks sisalduma juba pakkumise kutse dokumentides. Tunnistajad G. S. ja V. S. kinnitasid, et ühtegi kohustust ega võlga ei olnud välistatud. Ringkonnakohus leidis, et pooled olid teadlikud võimalikest kohustustest ja et need kohustused olid piisavalt määratletud, et pakkujatel oli võimalik hinnata nende saabumise riski ja ulatust ning teha sellest lähtuvalt ostupakkumine.

Ringkonnakohus leidis, et asjaomaste kohustuste võtmiseks ei olnud kaebajal ühtegi seaduslikku alust. Vastupidi, linnakohus on loetlenud mitmeid seadusesätteid, mida kaebaja neid kohustusi võttes rikkus.

Ringkonnakohus märkis, et selles kohtuasjas oli oht riigi vara säilimisele iseseisev kahju ja mitte üksnes eeltingimus ohu tekkimisele.

Kohus leidis, et tunnistaja G. S. ütlusi ning ER ja BRS kirju selle kohta, et neil ei olnud nõudeid riigi vastu, ning ajaleheväljalõikeid ei saanud arvesse võtta riigi huvidele tekitatud kahju olulisuse hindamisel. Kohus ei pidanud võtma seisukohta pressis väljendatu kohta. Ringkonnakohus märkis, et kaebaja oli kõrge riigiametnik, kes tegutses suure avaliku tähelepanu all nii riigisiselt kui ka rahvusvaheliselt. Kohus jätkas:

“On arusaadav, et tegude toimepanemine, milles [kaebaja] linnakohtu otsusega süüdi tunnistati, ei vasta üldisele õiglustundele. Seega on [kaebaja] seadusi eirav tegevus erastamisagentuuri peadirektori kohusetäitjana seadnud kahtluse alla agentuuri kui riigiasutuse tegevuse õiguspärasuse ja usaldusväärsuse, kahjustades oluliselt riigi autoriteeti ühiskonnas, ning diskrediteeris Eesti Vabariigi kui lepingupartneri mainet rahvusvahelisel tasandil, mida tuleb kogumis käsitleda olulise moraalse kahju põhjustamisena riigi huvidele.”

Ringkonnakohus ei nõustunud väitega, et erastamislepingu sõlmimata jätmine oleks toonud kaasa väga raskeid tagajärgi kogu Eesti majandusele. Kohus märkis, et isegi kui lepinguid ei oleks saanud sõlmida ilma kõnealuste lepingupunktideta, ei välista see kaebaja käitumise õigusvastasust või süüid. Kuigi erastamislepingu sõlmimata jätmisega oleks riik ilma jäänud ER aktsiate müügisummast, oleks talle samas alles jäänud müügisumma väärtuses aktsiaid.

Lõpetuseks märkis ringkonnakohus, et kaebaja ei mõistetud süüdi erastamise kui sellise eest, vaid selle eest, et ta oli võtnud riigi nimel teatud konkreetseid kohustusi. Ta oli ainuisikuliselt võtnud need kohustused ja oli ainuisikuliselt nende eest vastutav.

c) Kassatsioonkaebus Riigikohtusse

Kaebaja esitas ringkonnakohtu otsuse peale kassatsioonkaebuse. Lisaks juba linnakohtu otsuse peale esitatud apellatsioonkaebuses esitatud väidetele rõhutas kaebaja, et ringkonnakohus ei olnud hinnanud mitmeid teda õigustavaid tõendeid ja oli hinnanud üksnes süüstavaid tõendeid. Ta väitis samuti, et linnakohus oli kuulanud üle vaid kolm tunnistajat, ent tunnistajaid P. J., G. ja H. P. ei olnud üle kuulatud, kuigi kaebajat süüdi mõistev otsus oli arvestaval määral toetunud nende tunnistajate ütlustele. Ka polnud üle kuulatud tunnistajaid M. P. ja T. J., kes olid kaitse seisukohalt olulised. Ainus põhjus, miks kaitsjad olid loobunud oma taotlusest kuulata üle T. J. linnakohtus, oli soov vältida kohtumenetluse venimist. Tegelikult oli linnakohus teinud vaheaja, et kutsuda tunnistama T. J.; kuid hoolimata sellest, et kaitse oli andnud kohtule aadressi, kohus tunnistajat tunnistama ei kutsunud.

Kaebaja seadis kahtluse alla ringkonnakohtu väite, et tunnistajate P. J., G. ja H. P. ütlused olid tegelikult olnud asjassepuutumatud. Ta tõstas küsimuse, miks oli vajalik neid tunnistajaid kutsuda, kui nende ütlused olid tähtsusetud.

Kaebaja väitis, et riigil ei olnud üksnes jäänud tekkimata kahju seoses AS Valga Külmvagunite Depoo nõude tõttu antud tagatistega, vaid et seda nõuet ei olnud tegelikkuses kunagi eksisteerinudki. Seega oli ringkonnakohus ekslikult leidnud, et nõue oli olnud piisavalt määratletav. Ka ei olnud mingeid nõudeid esitatud Vene päritolu veduritega seoses antud tagatistega. Lisaks oli alates 30. aprillist 2004. a riigi vastu mis tahes nõuete esitamise võimalikkus tulevikus välistatud, kuna riigi vastutus seoses kinnituste ja tagatistega lõppes kolm aastat pärast lepingu allakirjutamist.

Kaebaja väitis, et kuna nõukogu oli olnud teadlik tagatistest ega olnud kasutanud võimalust lepingut lõpetada, siis tuli järeldada, et nõukogu oli tagatised sisuliselt heaks kiitnud.

Seoses väidetavalt riigile põhjustatud mitterahalise kahjuga märkis kaebaja, et ringkonnakohtu otsuse põhjendus kordas peaaegu sõna-sõnalt süüdistuskokkuvõtte sõnastust. Kohus ei hinnanud kaitsjate esitatud tõendeid.

Kaebaja vaidlustas enda süüdimõistmise, mis tugines „üldisele õiglustundele”, väites, et selline alus isiku süüdimõistmiseks ei ole kooskõlas õigusriigi põhimõttega.

Samuti väitis ta, et ringkonnakohus eksis, leides, et kui ER aktsiad oleksid jäänud müümata, siis oleks riigile jäänud aktsiad müügihinna väärtuses. Kaebaja leidis, et see väide on vastuolus majandusloogikaga, kuna ettevõtte aktsiatel ei ole fikseeritud väärtust ja pankrotis ettevõtte aktsiatel ei ole mingit väärtust. Ta järeldas, et riigile ei olnud tekitatud mingit kahju ja riigi vara säilimise oht puudus.

Kaebaja kinnitas, et tal oli õigus tõlgendada seadust samal viisil kui Riigiprokuratuur, kes oli keeldunud tema vastu kriminaalmenetluse alustamisest, kuna seadusi ei olnud rikutud. Kuna Riigiprokuratuur oli pidanud kaebaja tegevust õiguspäraseks enne, kui viimane oli allkirjastanud protokollil AS Valga Külmvagunite Depoo võimalike nõuete kohta, siis oli tal õiguspärane ootus eeldada, et ta võib tugineda prokuröri tõlgendusele, mille kohaselt tema tegevus, sealhulgas protokollile allakirjutamine, on seaduslik. Ta leidis, et tema süüdimõistmine rajanes seadusel, mis ei olnud selge ja arusaadav, kuna isegi kõrgeimad ametnikud Riigiprokuratuuris, sealhulgas riigi peaprokurör, olid pidanud tema tegevust õiguspäraseks.

15. septembril 2004. a otsustas Riigikohus jätta kaebaja kassatsioonkaebus menetlusse võtmata.

4. Edasine areng

Kaebaja väitel oli ER enne erastamislepingu sõlmimist olnud pankrotieelses olukorras, kus lühiajalisi kohustusi (nagu näiteks palkade maksmine) rahastati pangalaenudega. Erastamislepingu sõlmimata jätmine oleks toonud kaasa äärmiselt rasked tagajärjed Eesti majandusele tervikuna (eelkõige raudteefirma pankrot, suurte transiivõogude kaotus ja maksutulude kaotus). Kaebuse kohtusse esitamise ajal (10. märts 2005) oli

ER kaebaja väitel edukas firma, millest riik teenis 10 korda rohkem oma 34% allesjäänud osalusega, kui oli teeninud enne oma 100% osalusega.

2006. a lõpus leppisid erastamislepingu pooled kokku, et riik ostab BRSl't ER aktsiad tagasi hinnaga 2 350 000 000 Eesti krooni (150 200 000 eurot). 6. detsembril 2006. a kiitis Riigikogu heaks erastamislepingu ja aktsionäride lepingu lõpetamise.

B. Asjassepuutuv riigisisene õigus

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 65 punkti 10 kohaselt otsustab Riigikogu Vabariigi Valitsuse ettepanekul riigi varaliste kohustuste võtmise.

Tehingute tegemise ajal kehtinud riigieelarve seaduse § 29 võimaldas ministriumidel ja riigiasutustel teha kulusid ainult siis, kui talle on riigieelarves või selle alusel ministri poolt kinnitatud eelarves selleks vahendid ette nähtud. Ministriumidel ja riigiasutustel oli keelatud anda tagatisi, sealhulgas garantiisid, kui seaduses ei olnud sätestatud teisiti.

Tehingute tegemise ajal kehtinud erastamiseseadus sätestas, et erastamisagentuuri juhtib 11-liikmeline nõukogu, kellest kaheksa liiget nimetab ametisse Vabariigi Valitsus ja ühe liikme Eesti Panga president. Majandusminister ja rahandusminister olid nõukogu liikmed ametikoha järgi (§ 8 lõige 1).

Paragrahvi 9 lõike 2 alusel kuulus nõukogu ainupädevusse muu hulgas agentuuri peadirektori ametisse nimetamine ja ametist vabastamine, erastamisprogrammi esitamine Vabariigi Valitsusele kinnitamiseks, erastamisele lisanõuete esitamine ning eelläbirääkimistega pakkumisel parima ja vajaduse korral paremuselt teise pakkumise kindlaksmääramine.

Lähtudes § 10 lõikest 5 võib agentuur otsustada katta erastatava varaga seotud võlad (erastamisest laekuva raha kasutamise seaduse § 2 kohaselt), mis ei ole müügiobjektiks.

Paragrahvi 21 lõige 8 näeb ette, et lõplike pakkumiste hindamisel, arvestades nii kehtestatud lisatingimusi kui ka ostuhinda, määrab agentuur kindlaks parima pakkumise. Agentuur võib samuti otsustada paremuselt teise pakkumise.

Paragrahvi 27 lõige 1 sätestab, et erastamise ostu-müügilepingud sõlmitakse lihtkirjalikus vormis.

Eesti Erastamisagentuuri põhimääruse punkt 4 näeb ette, et oma ülesannete täitmisel esindab erastamisagentuur riiki.

Punkti 28 kohaselt juhib agentuuri igapäevast tegevust peadirektor.

Punkti 29 alapunkti 2 kohaselt tagab peadirektor põhimäärusest tulenevate ülesannete ning nõukogu otsuste täitmise ja vastutab nende täitmise eest.

Punkti 29 alapunkti 3 kohaselt sõlmib peadirektor erastamise ostu-müügilepinguid ja teeb vajaduse korral muudatusi jõustunud ostu-müügilepingutes nõukogu poolt kehtestatud korras.

Erastamisest laekuva raha kasutamise seaduse § 2 lõike 2 alusel oli agentuuril õigus katta erastamisest laekunud rahast Vabariigi Valitsuse kehtestatud juhtudel ja korras erastatud varaga seotud võlad.

Vabariigi Valitsuse kehtestatud „Erastatud varaga seotud võlgade ja vara erastamisega seotud kulude katmise kord” sätestas:

Punkt 6

„Erastamiseseaduse (RT I 1993, 45, 639; 1997, 9, 78) alusel erastatava vara erastamisest laekunud raha arvelt kaetakse käesoleva korra punktides 7-9 nimetatud erastatud varaga seotud võlad. Nimetatud punktides ette nähtud tingimusi arvestades loetakse erastatud varaga seotud võlgadeks ka selle varaga seotud kohustusi.”

Punkt 7

„Aktiate või osade erastamisest laekuvast rahast kaetakse need erastatava äriühingu võlad, mis on välistatud ostu-müügilepingust või mis ilmnesid pärast ostu-müügilepingu sõlmimist, kui on tõendatud, et võlg ei olnud kajastatud erastatava äriühingu bilansis ja lepingupooled ei olnud võlast teadlikud.”

Tehingute tegemise ajal kehtinud kriminiaalkoodeks sätestas:

Paragrahv 161 – ametivõimu kuritarvitamine

„Ametiisiku poolt oma ametiseisundi tahtliku ärakasutamise eest, kui sellega põhjustati oluline kahju isiku, ettevõtte, asutuse või organisatsiooni seadusega kaitstud õigustele ja huvidele või riigi huvidele, karistatakse rahatraviga või vabadusekaotusega kuni kolme aastani.”

1. septembril 2002. a asendati kriminaalkoodeks uue karistusseadustikuga, mis sätestas:

Paragrahv 289 – ametivõimu kuritarvitamine

„Ametiisiku poolt oma ametiseisundi ebaseadusliku ärakasutamise eest eesmärgiga tekitada või kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega.”

Seadusemuudatusega, mis puudutas majanduskuritegusid ja jõustus 15. märtsil 2007. a, tunnistati karistusseadustiku § 289 kehtetuks. Justiitsministeeriumi koostatud seletuskirjast nähtub, et selle paragrahvi kehtetuks tunnistamise eesmärk oli piirata ametiisikute vastutust ametiseisundi kuritarvitamise eest juhtumitega, kus teoga on tekitatud teisele isikule suur varaline kahju (selle asemel tehti ettepanek kehtestada uus süütegu – usalduse kuritarvitamine). Seletuskirjas tõdeti, et laiad ja määratlemata üldkoosseisud on vastuolus põhiseaduses (vastavalt § 13 lõige 2 ja § 23) sätestatud õiguskindluse ja *nulla poena sine lege* põhimõtetega. Korraldi, et isikule peab olema küllaldaselt arusaadav, millist (õiguspärast) käitumist temalt oodatakse ja millised tingimused määratlevad vastutuse. Viidati ka Euroopa Inimõiguste Kohtu tõlgendusele konventsiooni artikli 7

lõike 1 kohta, mille kohaselt peab kuriteokoosseis olema õigusnormidega selgelt määratletud (vt *Veeber vs. Estonia (Nr 2)*, Nr 45771/99, § 31, ECHR 2003-I).

Teine põhjendus karistusseadustiku § 289 kehtetuks tunnistamiseks oli see, et kohtu tagantjärele antav hinnang ametiseisundi kuritarvitamisega tekitatud mitterahalise kahju olulisusele põhineb diskretsiooniotsusel. Seetõttu võib ametiisikul olla teo toimepanemise ajal raske prognoosida, kas tema poolt tekitatav mitterahaline kahju on õiguse üldpõhimõttest lähtudes käsitatav ametiseisundi kuritarvitamise koosseisu tähenduses “olulisena”. Seega ei pruugi teo toimepanemise ajal olla piisava selgusega ettenähtav, kas konkreetne ametiseisundi kuritarvitamine, millega kaasneb mitterahaline kahju, on kuriteona karistatav või mitte. Seega võis seletuskirja kohaselt jõuda järeldusele, et ebamäärase teokirjelduse puhul on oht, et rikkumise faktist endast tuletatakse ka kahju, mis võimaldab võtta vastutusele põhimõtteliselt igasuguse ametialase rikkumise eest. Samuti on probleem kahju mõõtmisega konkreetse rikkumise puhul.

Kriminaalmenetluse koodeksi ning apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku sätteid, mis puudutavad tunnistajate ülekuulamist, on võetud kokku otsuses *Taal vs. Estonia* (Nr 13249/02, §-d 19–27, 22. november 2005).

C. Riigikohtu praktika

Riigikohtu kriminaalkolleegium asus oma 7. detsembri 2000. a otsuses (kohtuasi nr 3-1-1-100-00) seisukohale:

“11.4. [...] KrK § 161 koosseisuliseks elemendiks olev oluline kahju võib seisneda nii varalise kui mittevaralise kahju tekitamises riigi huvidele. [...]

11.5. Riigikohtu kriminaalkolleegium leiab, et kuna kriminaalõiguslikult kaitstakse ka selliseid väärtusi, mis ei ole rahaliselt hinnatavad, siis tuleb vältimatult aktsepteerida kuriteo koosseisulise tunnusena mittevaralist kahju, mille hindamisel ei saa lähtuda samadest kriteeriumidest nagu varalise kahju hindamisel. Mittevaralise kahju olemasolu või selle puudumine, aga ka mittevaralise kahju kvantitatiivne mõõde (kas on tegemist tavalise, olulise või suure mittevaralise kahjuga) tuvastatakse kohtu poolt igal konkreetsel juhul eraldi.

Mida käsitada mittevaralise kahjuna tavalises, olulises või suures ulatuses on fakti küsimus. Lahendamaks küsimust, millises ulatuses mittevaralise kahjuga on igal konkreetsel juhul tegemist, tuleb lähtuda sellest, kuivõrd ohtlik oli toimepandud tegu lähtudes üldisest õiglustundest ja ühiskonna õigusteadvusest ning kuivõrd see kahjustas seadusega kaitstud õigushüve [...]. Kahju ulatust võivad muuhulgas mõjustada sellised asjaolud nagu toimepanija ametiseisundi asend riigi või kohalike omavalitsuste ametikohtade hierarhias, korruptiivse tegevuse ajaline kestvus, selle ühekordsus või süstemaatilisus, põhjendamatute või õigusvastaste toimingute või otsuste toimesfääri sattunud isikute hulk ning nende lokalisatsioon kohalikul, riiklikul või rahvusvahelisel tasandil, tekitatud kahju laad - millise tasandi võimu- või valitsemisorgani prestiiži ja autoriteeti kahjustati, millises määras nende usaldusväärsust riivati, kas ja milliseid häireid riigivõimu normaalses toimimises

põhjustati jms. Seejuures tuleb arvestada, et mõnikord on tegu ja kuritegelik tagajärg üksteisest lahutamatud (näiteks on võimuesindaja ebaseaduslikud teod samaaegselt ka võimuorgani prestiiži ja autoriteedi alandamine).”

Riigikohtu kriminaalkolleegium on näiteks leidnud, et olulist kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele tekitab politseiametnik, kes vabastas õigusvastaselt isiku, enne kui too oli oma karistuse ära kandnud (7. mai 1996 otsus, kohtuasi nr 3-1-1-46-96).

Riigikohtu kriminaalkolleegium käsitles oma 6. juuni 2000 otsuses (kohtuasi nr 3-1-1-65-00) juhtumit, kus esimese astme kohus oli mõistnud linnapea süüdi ametiseisundi kuritarvitamises, mis seisnes linnavalitsuse varade säilimise ohtuseadmises ja maine kahjustamises. Riigiprokuröri kassatsiooniprotesti alusel tühistas Riigikohus ringkonnakohtu õigeksmõistva otsuse, leides, et kohtualune oli linnavalitsuse raha ebaseaduslikult investeerinud, seades ohtu selle säilimise, ja põhjustanud kahju linnavalitsuse mainele. Riigikohus ei pidanud asjassepuutuvaks tõsiasja, et linnavalitsus ja volikogu olid olnud teadlikud linnapea tegudest ja et linnavalitsuse arvates ei olnud neid diskrediteeritud. Kohus märkis, et kuriteo koosseisu asjaolude tuvastamine ja hindamine on kohtu, mitte aga asjaga seotud omavalitsusasutuse ülesanne.

Oma 28. juuni 2005 otsuses (kohtuasi nr 3-1-1-24-05) tõstatas Riigikohtu kriminaalkolleegium mitu tähtsat küsimust seoses seaduse kohaldamisega kohtuasjades, mis on seotud ametiseisundi kuritarvitamisega kriminaalkoodeksi § 161 mõistes. Selles kriminaalasjas esitati süüdistus isikule, kellel oli aktsiaseltsi juhatuse liikmena ametiseisund. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi senises praktikas on otsesõnu aktsepteeritud mittevaralise kahju tekitamist avalik-õiguslikele juriidilistele isikutele, eeskätt riigile (sh mõnele konkreetsele riigiasutusele) ja kohaliku omavalitsuse üksusele. Kuid Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika kohaselt ei saa juriidiline isik nõuda mittevaralise kahju hüvitamist. Eeltoodust lähtuvalt andis Riigikohtu kriminaalkolleegium asja läbivaatamiseks Riigikohtu üldkogule.

Ülalmainitud kohtuasjas tõstatas Riigikohtu kriminaalkolleegium samuti küsimuse, kas juhul, kui äriühing saaks nõuda mittevaralise kahju hüvitamist, ei ole kriminaalkoodeksi § 161 osaliselt vastuolus põhiseadusega. Kolleegium märkis, et põhiseaduse § 23 lõikest 2 ja § 13 lõikest 2, samuti konventsiooni artikli 7 lõikest 1 tuleneb kuriteokoosseisu määratletusnõue (*nullum crimen nulla poena sine lege certa*). Kolleegium viitas Euroopa Inimõiguste Kohtu otsusele, kus kohus leidis, et kuriteokoosseis peab olema õigusnormidega selgelt määratletud ning et see nõue on täidetud, kui isik saab asjassepuutuva sätte sõnastusest aru, vajaduse korral kohtute poolt sätte antud tõlgenduse abil, millise tegevuse või tegevusetuse eest ta on kriminaalkorras vastutav (vt *Veeber (nr 2)*, *ülal*, § 31). Kriminaalkolleegium märkis, et vastutus ametiseisundi kuritarvitamise eest kriminaalkoodeksi § 161 mõistes sõltub sellest, kas

põhjustatud kahju oli „oluline”. Kuigi oli olemas kriteerium hindamaks, kas varaline kahju on „oluline”, puudusid mittevaralise kahju suuruse kindlaksmääramiseks objektiivsed kriteeriumid. Viimast nentis kohus oma arvamuses, mille kohaselt juhindub kohus õiguse üldpõhimõtetest, ühiskonna üldise heaolu tasemest ning kohtupraktikast.

Sellest lähtuvalt märkis kriminaalkolleegium, et kohtu tagantjärele antav hinnang ametiseisundi ärakasutamise tekitatud mittevaralise kahju olulisusele põhineb diskretsiooniotsustusel. Seetõttu võib ametiisikul olla teo toimepanemise ajal raske prognoosida, kas tema poolt tekitatav mittevaraline kahju on lähtudes õiguse üldpõhimõtetest käsitatav ametiseisundi kuritarvitamise koosseisu tähenduses "olulisena" või mitte. Seega ei pruugi – vähemalt varasemas kohtupraktikas käsitlemata juhtudel – teo toimepanemise ajal olla piisava selgusega ettenähtav, kas konkreetne ametiseisundi ebaseaduslik ärakasutamine, millega kaasneb mittevaraline kahju, on kuriteona karistatav või mitte.

Siiski mõistis Riigikohtu üldkogu 4. novembri 2005. a otsusega ülaltoodud asjas kohtualuse õigeks, kuna tema tegu ei vastanud KrK §-s 161 sätestatud kuriteokoosseisu tunnustele. Sellest tulenevalt ei olnud Riigikohtul menetluslikult võimalik lahendada § 161 põhiseadusele vastavuse küsimust.

8. jaanuari 2007. a otsuses (kohtuasi nr 3-1-1-61-06) arutas Riigikohtu kriminaalkolleegium süüdistust, mis oli esitatud karistusseadustiku § 300 alusel seoses riigihanke tingimuste rikkumisega. Oluline kahju teiste isikute õigustele või huvidele või avalikule huvile oli selle kuriteo koosseisuline tunnus, nii nagu kriminaalkoodeksi §-s 161. Kohus leidis:

“13. [...] [süüdistatava] kaitseõiguse tagamiseks peavad süüdistuse tekstis piisava selguse ja täpsusega kajastuma kõik faktilised asjaolud, mis on isiku karistusõigusliku vastutuse eelduseks. [...]

14. Süüdistuse järelausest, et [süüdistatav] "kahjustas õiglast konkurentsi kui turumajanduse alustala, s.o kahjustas teiste isikute õigusi ja huve" ei nähtu, kes olid need "teised isikud", kelle õigusi ja huve [süüdistatav] kahjustas, millises hüvedeolukorra muutatuses nendele isikutele väidetavalt tekkinud kahju seisnes ja kui suur see kahju oli. Süüdistus olulise kahju tekitamises, millest ei selgu ei kahjustatu isik ega faktilised asjaolud, millest lähtudes oleks võimalik anda õiguslik hinnang väidetavalt tekkinud kahju iseloomule ja ulatusele, on konkretiseerimata ja selle alusel pole kohtutel võimalik olulist kahju kui koosseisulist tagajärge tuvastada.

[...]

16. [...] [S]üüdistuses on loetud [süüdistatava] poolt riigihanke korraldamise nõuete rikkumisega tekitatud oluliseks kahjuks täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletuse ja aususe kahtluse alla seadmine [...].

...

19. [...] [S]üüdistusest ei nähtu, kelle silmis ja millises ulatuses usk täidesaatva riigivõimu asutuse kõrgeima ametniku erapooletusse ja aususesse [süüdistatava] teo tagajärjel vähenes ja millistes asjaoludes selline usalduse vähenemine väljendus. Teisisõnu ei ole süüdistuses nimetatud ühtegi fakti, mille tuvastatuse korral võinuks

kohtud teha järelduse, et [süüdistatava] tegu on toonud reaalselt kaasa riigiametnike usaldusvääruse vähenemise, ning anda õigusliku hinnangu, kas selline tagajärg on käsitatav mõnele isikule tekkinud kahjuna ja kas see kahju on KarS § 300 mõttes oluline. Järelikult on [süüdistatavale] olulise kahju põhjustamises esitatud süüdistus konkretiseerimata ka osas, milles see käsitleb kõrgeima riigiametniku aususe ja usaldusvääruse väidetavat kahtluse alla seadmist.

[...]

21. [...] [Seega eirates KrMS § 312 p-s 1 ja sama seadustiku 3. peatükis sätestatud nõudeid,] ei ole kohtud koosseisulise tagajärje tuvastamisel lähtunud mitte tõenditest, mis kinnitaksid mingit välismaailmas reaalselt toimunud muudatust riigiametnike maines ja selle muudatuse põhjuslikkust [süüdistatava] teoga, vaid üksnes õiguslikust hinnangust [süüdistatava] kordasaadetud õiguserikkumise iseloomule. Teisisõnu on maakohus ja ringkonnakohus kaotanud teo ja tagajärje vahelise piiri, lugedes õiguserikkumise automaatselt ka tagajärjeks.

22. [...] kriminaalmenetluses ei ole ühtegi tõendamiseseme asjaolu, sealhulgas koosseisulist tagajärge, võimalik tuvastada õigusliku hinnangu alusel. Seda põhjusel, et õiguslik hinnang ei ütle midagi teo tagajärjel välismaailmas tegelikult toimunud või toimumata jäänud muudatuste kohta. Normatiivsest tõdemusest, et süüdistatava poolt toime pandud ebaseaduslik tegu on selline, mis kahjustaks "keskmise inimese" usku riigiametnike aususesse ja erapooletusse, ei ole võimalik järeldada, et konkreetsel juhul on tõepoolest olemas piisav hulk isikuid, kes teavad kõnealusest ebaseaduslikust käitumisest ja kelle usk riigiametnike aususesse ja usaldusväärusesse just selle teo tagajärjel väheneb.

[..].

27. Puutuvalt [süüdistatavale] esitatud süüdistust selles, et ta "seadis reaalsesse ohu riigieelarvest eraldatavate rahaliste vahendite sihipäraselt ja säästlikku kasutamist vähemalt 17 661 017 krooni ulatuses" selgitab kriminaalkolleegium, et ohu loomine ja kahju tekitamine on kaks erinevat koosseisulise tagajärje liiki. Ohu loomine (ohutliku olukorra teke) on käsitatav reaalse kahju tekkimise tõenäosuse suurenemisenähtena ja see moodustab koosseisulise tagajärje üksnes konkreetses ohudeliktis ehk sellises süüteo koosseisus, mille dispositsioon nimetab ohu tekkimist koosseisulise tagajärjena [...]. Kui süüteo koosseisu dispositsioonis nimetatakse koosseisulise tagajärjena mingit laadi kahju tekitamist [...] on tegemist materiaalse kahjustusdeliktiga. Seda tüüpi süüteo koosseis on lõpule viidud alles siis, kui teo tagajärjel on saanud tegelik kahju, mitte pelgalt kahju tekkimise tõenäosuse suurenemine. [...]"

KAEBUSED

Kaebaja kaebas konventsiooni artikli 6 lõike 1 alusel, et talle ei olnud tagatud õigust kohtuasja õiglasele ja erapooletule arutamisele. Võrdse kohtlemise põhimõtet oli rikutud. Tema vastu esitatud süüdistused olid poliitilise iseloomuga; Riigiprokuratuur muutis poliitilise ja avalikkuse surve mõjul oma seisukohta. Lisaks avaldati kohtumenetluse jooksul Riigikogu uurimiskomisjoni aruanne, mis mõistis hukka kaebaja tegevuse. Uurimiskomisjoni esimees oli endine Erastamisagentuuri nõukogu liige, kes oli olnud vastu AS Eesti Raudtee erastamisele. Kaebaja süüdimõistmine ei

tuginenud täpsele ja ettenähtavale õigusnormile. Erastamisleping oli tsiviilõiguslik leping ja sellise lepingu sõlmimine oleks olnud mõeldamatu ilma konkreetsete kinnituste ja tagatisteta. Riik ei kandnud lepingus antud tagatistega seoses mingit kahju. Tõendite hindamine riigisisestes kohtutes oli erapoolik; olulist osa tõenditest ei võetud üldse arvesse.

Kaebaja kaebas konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti d rikkumise peale, kuna mitmeid olulisi tunnistajaid ei kuulatud kohtus üle.

Lisaks väitis ta, et rikuti konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti a ning artikleid 7, 13 ja 17, kuna tema vastu esitatud süüdistused ning seadused, mille alusel ta süüdi mõisteti, ei olnud selged ning arusaadavad.

ÕIGUSNORMID

A. Valitsuse vastuväide riigisiseste õiguskaitsevahendite ammendamise kohta

Valitsus oli seisukohal, et kaebaja ei olnud ammendanud riigisiseseid õiguskaitsevahendeid.

Valitsus väitis, et kaebaja ei ole kunagi, ei kohtueelsel uurimisel ega kohtus, tõstatanud küsimust, et kahtlustuse või süüdistuse sisu ei olnud talle arusaadav. Samuti ei olnud ta enne kassatsioonkaebuse esitamist Riigikohtule väitnud, et kriminaalkodeksi § 161 sõnastus on ebaselge. Kaebaja kaitses end aktiivselt: see, kuidas ta oli kasutanud oma kaitseõigust, tõendas, et ta oli väga hästi saanud aru süüdistuse sisust ja ulatusest ning kuriteo kvalifikatsioonist. Asjaolu, et kaebaja ja tema advokaat ei nõustunud süüdistusega, ei muuda süüdistuse sisu ja kvalifikatsiooni ebaselgeks. Kaebaja oli rõhutanud ainult ühte tõsiasi, miks tema arvates oli süüdistus ja seadus ebaselge: nimelt seda, et prokurör otsustas esmalt jätta kriminaalmenetluse alustamata, kuid mõtles hiljem ümber ja alustas siiski menetlust.

Valitsus osutas, et kaebaja ei olnud riigisiseses menetluses esitanud väidet selle kohta, et kriminaalasja menetlemise ajal oli Riigikogu komisjon uurinud ER erastamist ja oli andnud selle kohta negatiivse hinnangu.

Lõpuks oli valitsus seisukohal, et kaebaja ei olnud ammendanud kõiki riigisiseseid vahendeid, mis puudutab tunnistajate ülekuulamisega seotud kaebust. Valitsus väitis, et kaebajal oli õigus taotleda tunnistajate kohtusse kutsumist. Kuid ta oli teinud seda ainult ühe tunnistaja, T. J. suhtes ja oli sellest taotlusest hiljem loobunud. Valitsus leidis, et *post scriptum* märkust kaebaja 25. novembri 2003. a täiendavate tõendite kohtuasja materjalide hulka võtmiseks esitamise taotlusel, milles ta oli palunud tagada kohtukutsete edastamine tunnistajatele M. P., V. S., G. S jt., ei saanud võtta kui taotlust kutsuda tunnistajad kohtusse. Pealegi olid V. S. ja G. S. ilmunud

istungile. Valitsus märkis, et kaebaja ei olnud esitanud vastuväiteid, kui linnakohus avaldas tunnistajate poolt eeluurimise käigus antud ütlused ja lõpetas tõendite kohtuliku uurimise. Oma apellatsioonkaebuses viitas kaebaja, et linnakohus ei olnud tunnistajaid üle kuulanud, kuid ta ei esitanud taotlust ühegi tunnistaja ringkonnakohtus ülekuulamiseks. Ka ei taotlenud ta tunnistajate ülekuulamist ringkonnakohtu istungil.

Kaebaja väitis vastu, et tekstist formaalne arusaamine (keeleliselt) ei tähenda tingimata, et ta sai aru süüdistuse sisust või nõustus sellega. Kaebaja advokaat viitas kõikides kohtuinstantsides asjaolule, et kaebajale esitatud süüdistused olid poliitilise iseloomuga ja et kohtumenetlus oli olnud ebaõiglane, erapoolik ja oluliselt vastuolus võrdse kohtlemise põhimõttega. Samuti osutas ta, et seadus, mille alusel kaebaja süüdi mõisteti, ei olnud selge ega arusaadav – isegi kõige kvalifitseeritumad juristid riigis, nagu peaprokurör ja Riigiprokuratuuri süüdistusosakond olid korduvalt kinnitanud, et kaebaja tegevus oli olnud seaduslik.

Tunnistajatega seotud kaebuse kohta väitis kaebaja, et tunnistajate, eriti süüdistaja tunnistajate, kohtusse kutsumine on prokuröri ja kohtu kohustus, mitte kaitsjate kohustus. Kaitse oli oma apellatsioonkaebuses ringkonnakohtule ja kassatsioonkaebuses Riigikohtule märkinud, et ühtki tunnistajat peale V. S., K. ja G. S. ei olnud kohtus üle kuulatud.

Kohus märgib, et kaebaja kaebas oma apellatsioonkaebuses ringkonnakohtule ja kassatsioonkaebuses Riigikohtule, et tema vastu suunatud süüdistused olid poliitilist laadi ja et Riigiprokuratuur oli alguses keeldunud tema suhtes kriminaalmenetlust alustamast, kuid oli, ainult paar päeva hiljem, oma seisukohta radikaalselt muutnud. Oma kassatsioonkaebuses Riigikohtule oli ta konkreetselt osutanud, et tema süüdimõistmine oli rajanenud seadusel, mis ei olnud selge ja arusaadav, kuna isegi kõrgeimad ametnikud Riigiprokuratuuris, sealhulgas riigi peaprokurör, olid pidanud tema tegevust seaduslikuks. Ta vaidlustas enda süüdimõistmise ka viites „üldisele õiglustundele” ja väljendas oma rahulolematust tõsiasiaga, et mitterahalise kahju tekitamise osas oli ringkonnakohus korranud peaaegu sõna-sõnalt süüdistuskokkuvõtet ja et kohus ei võtnud arvesse kaitsjate esitatud tõendeid.

Seega leiab kohus, et võib öelda, et kaebaja tõstatas riigisisestes kohtutes sisulise küsimuse süüdistuse ja oma süüdimõistmise aluseks oleva seaduse ebaselge iseloomu kohta. Kohus leiab, et ei saa öelda, et Eesti kohtutel ei oleks võimaldatud järgida põhimõtet, mille kohaselt on riikidel õigus kasutada ära kõik riigisisised vahendid nende vastu esitatud süüdistuste heastamiseks (vt muu hulgas *Botten vs. Norway*, 19. veebruari 1996. a otsus, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-I, p. 140, § 36).

Kohus märgib, et oma apellatsioonkaebuses ringkonnakohtule ja kassatsioonkaebuses Riigikohtule väitis kaebaja, et enamikku tunnistajatest, sealhulgas P. J., G. ja H. P., kelle ütlustele oli linnakohus olulisel määral toetunud, ei olnud kohus üle kuulanud. Ta kaebas samuti, et kaitsjatele

olulisi tunnistajaid – M. P. ja T. J. – ei kutsutud kohtusse, kuigi ta ei olnud konkreetselt palunud ringkonnakohtul neid kutsuda, paludes kohtul uuesti kontrollida kõiki esitatud tõendeid.

Kohus nõustub kaebaja seisukohaga, et ei olnud kaitsjate kohustus nõuda, et prokuröri tunnistajad kutsutaks kohtusse ja et selles osas oli piisav apellatsioonkaebuses ja kassatsioonkaebuses esitatud kaebus, et kohtud olid toetunud kohtus ülekuulamata jäänud tunnistajate ütlustele. Lisaks leiab kohus, et erinevad tunnistajate ülekuulamisega seotud üksikasjad, mis on hõlmatud artikli 6 lõikega 1 ja lõike 3 punktiga d, on lahutamatult seotud ja nõuavad sisulist otsustamist. Seepärast on see vastuväide tagasi lükatud.

B. Kaebuse põhjendus

Kaebaja väitis, et talle ei olnud tagatud kohtuasja õiglane arutamine. Talle esitatud süüdistus oli poliitiliselt motiveeritud. Süüdistus ja seadus, mille alusel ta süüdi mõisteti, ei olnud selged ja arusaadavad. Rikuti tema õigust risküsitleda prokuröri tunnistajaid ning õigust, et tagataks temapoolsete tunnistajate kohtussekutsumine ja ülekuulamine. Ta toetus konventsiooni artikli 6 lõikele 1 ja lõike 3 punktidele a ja d ning artiklitele 7, 13 ja 17.

Valitsus oli arvamusel, et kaebaja vastu esitatud süüdistus oli piisavalt selge. Valitsus märkis, et vastavalt Riigikohtu järjepidevale praktikale ametiseisundi kuritarvitamise kohta tõi ka riigi huvidele põhjustatud oluline mittevaraline kahju kaasa kriminaalvastutuse. Valitsuse selgituse kohaselt ei olnud istungil avaldatud tunnistajate ütlustel kaebaja süüdimõistmises otsustavat tähtsust. Kohtuotsusest nähtub selgelt, et kohus toetus esiteks ja eelkõige kirjalikele dokumentidele ja õigusaktidele, mida kaebaja oli talle süüks arvatud tegudega rikkunud.

Kaebaja ei nõustunud sellega ja märkis, et Riigikohus oli radikaalselt muutnud oma seisukohta olulise mittevaralise kahju ja ohtliku olukorra tekitamise kohta. Riigikohus mõistis õigeks isiku, kes oli süüdi mõistetud sarnases süüdistuses, kui oli esitatud kaebajale, leides, et süüdistus ei olnud piisavalt konkreetne, ja viidates nõudele, mille kohaselt, et tagada süüdistatavale kaitseõigus, peavad kõik tema kriminaalvastutuse aluseks olevad faktilised asjaolud olema esitatud piisavalt selgelt ja täpselt. Lisaks sellele tunnistati karistusseadustiku § 289 – mis oli põhimõtteliselt identne kriminaalkoodeksi §-ga 161, mille alusel kaebaja mõisteti süüdi – kehtetuks selle laiaulatuslikkuse ning vastuolu tõttu õiguskindluse põhimõttega ja põhiseaduses sätestatud põhimõttega *nulla poena sine lege*.

Kohus leiab poolte esitatu põhjal, et kaebus tõstatab konventsiooni mõistes keerulisi küsimusi faktiliste asjaolude ja seaduse kohta, mille üle otsustamine nõuab sisulist läbivaatamist. Kohus otsustab seepärast, et

kaebus ei ole konventsiooni artikli 35 lõike 3 mõistes selgelt põhjendamatult. Muid aluseid kaebuse vastuvõetamatuks tunnistamise kohta ei ole leitud.

Sellest lähtuvalt kohus ühehäälselt:

lükkab tagasi valitsuse esialgse vastuväite riigisiseste õiguskaitsevahendite ammendamata jätmise kohta;

tunnistab kaebuse vastuvõetavaks ilma sellele sisulist hinnangut andmata.

Claudia Westerdiek
sekretär

Peer Lorenzen
esimees